

על המוות

בני-האדם פוחדים מן המוות כפי שילדים פוחדים ללכת בחושך. וכפי שהפחד הטבעי הזה אצל ילדים גובר למשמע סיפורים, כך גם הפחד האחר. כמובן, החשיבה על המוות, בתורת גמולו של החטא ומעבך לעולם אחר, היא מקודשת ומוכיחה יראת שמיים; אבל הפחד מפניו, בתורת תשלום שהטבע משית עלינו, הוא אווילי. ועם זאת, בהרהורים הדתיים יש לפעמים תערוכת של גאוותנות ואמונה-טפלה. בכמה מספרי מירוק-העוונות של הנזירים תקראו, שעל האדם לחשוב בינו לבין עצמו איזה כאב יחוש אם ילחצו או יענו את קצה אצבעו, ומכאן עליו לשוות בדמיונו כמה קשים ייסורי המוות, כאשר הגוף כולו נשחת ומתפרק; כשבעצם, לעיתים קרובות המוות פועל את פעולתו בכאב מועט מזה שבייסורי אחד מחלקי-הגוף, שכן רוב האברים החיוניים אינם בעלי תחושת-הכאב החיה ביותר. ויפה אמר אותו אדם שדיבר רק כפילוסוף וכאדם טבעי: ¹ *pompa mortis magis terret quam mors ipsa*.² אנקות ועוויות, ופנים שהצבע ניטל מהן, וחברים מתייפחים, ולבוש השחורים, וטקסי ההלוויה וכיוצא בהם – כל אלה מציגים את המוות כמזרה אימים. אבל ראוי לציין שאין בנפש האדם אף רגש שהוא חלש מכדי שיוכל לגבור ולהשתלט על פחד המוות; והמוות, אפוא, אינו אויב מר כל-כך, כאשר האדם מוקף בני-לוויה כה רבים³ היכולים לנצח בשבילו במאבק. הנקמה מנצחת את המוות; האהבה בזה לו; הכבוד – שואף אליו; היגון – נמלט אליו; הפחד מקדים וחוזה את בואו. והרי קראנו כי לאחר שהקיסר אותו שלח יד בנפשו, החמלה (שהיא

¹ "אדם טבעי" – כלומר, אדם רגיל, ולחלופין, מי שלא זכה בהארת הדת הנוצרית. וראו האיגרת הראשונה אל הקורנתים, ב' 14-15.

² טקסי המוות מפחידים יותר מן המוות עצמו. מקור הציטוט אינו ידוע, אבל אפשר שבייקון מכון אל סנקה ואל איגרת 24 שלו, המוקדשת כולה לפחד מן המוות.

³ כלומר, רגשותיו של האדם.

הענוג שברגשות) דרפנה רבים למות, מתוך הזדהות גרידא עם שליטם, וכחסידיים שלו מן הסוג הנאמן ביותר.⁴ וסנקה עוד מוסיף על הרגשות הללו גם את אנינות-הדעת ואת השובע: *Cogita quamdiu eadem feceris; mori velle, non tantum fortis aut miser, sed etiam fastidiosus potest* עשוי לשאול את נפשו למות, גם אם אינו אמיץ ואינו אומלל, רק משום שנמאס לו לעשות את אותו הדבר שוב ושוב. ראוי לציון לא פחות, עד כמה מועט השינוי שמחוללת קרבת המוות ברוחו הטובה של האדם; שכן נראה כי האדם נותר כפי שהוא עד לרגע האחרון. אוגוסטוס קיסר מת בהחמיאו: *Livia, coniugii nostri memor, vive et vale*⁶. טיבריוס מת בעודו מסובב בכחש, כפי שאומר עליו טקיטוס: *Iam Tiberium vires et corpus, non dissimulatio, deserebant*⁷. אספסיאנוס מת בהתלוצצו, בעודו יושב על בית-הכיסא: *Ut puto deus fio*⁸. גִּלְבָּה בעודו חורץ משפט, *Feri, si ex re sit populi Romani*⁹, רפושת את צווארו. סְפִטִימִיוס סְוֹרוֹס בעודו מצווה: *Adeste si quid mihi restat agendum*¹⁰, וכן הלאה. אין ספק שהסטואיקנים השקיעו במוות משאבים רבים מדי, והכנותיהם העצומות גרמו לו להיראות מבהיל יותר. עדיפים דבריו של אותו אדם *qui finem vitae extremum inter munera ponat naturae*¹¹. טבעי למות באותה המידה שטבעי להיוולד. ובעיני תינוק קטן, אפשר ששניהם מכאיבים באותה המידה. מי שמת בעודו הולך בדרך הישר כמוהו כמי שנפצע בלהט

⁴ פלוטארכוס, **חיי אישים**, "אותו", 17: 4.

⁵ חשוב כמה זמן עשית את אותו הדבר; לא רק החזק והאומלל, אלא גם אנין-הדעת יכול לרצות למות. (ראו סנקה, **על שלוות הנפש**, 2, וכן איגרת 24, פסקה 26).

⁶ ליוויה, זכרי את תקופת נישואינו. היי שלום (על פי סוֹטוֹניוֹס, **חיי 12 הקיסרים**, "אוגוסטוס", 99).

⁷ הגוף וכוחותיו כבר הלכו ונטשו את טיבריוס, אבל לא הפחש. (על פי טקיטוס, **ספרי השנים**, 6: 50)

⁸ לדעתי אני נהפך לאל (על פי סוֹטוֹניוֹס, **חיי 12 הקיסרים**, "אספסיאנוס", 23)

⁹ הכה בחרבך, אם יהא הדבר לטובת העם הרומי (על פי פלוטארכוס, **חיי אישים**, "גלבה", 27. המקור ביוונית).

¹⁰ הֵיוּ כאן, למקרה שיישאר לי משהו לעשות (אולי בעקבות קסיוס דיו, **תולדות רומא**, תמצית ספר 77, 17. במקור ביוונית).

¹¹ המונה את קצם האחרון של החיים בין מתנות הטבע. על פי יובנאליס, סאטירה 10, שורה 358.

הקרב, ואשר באותו רגע כמעט שאינו חש בכאב. ולפיכך נפש הממוקדת ודבקה בדבר-מה טוב הודפת מעליה את ייסורי המוות. אבל בראש ובראשונה, הַאֲמִינוּ, המזמור העֲרַב מכולם הוא Nunc dimittis,¹² כאשר אדם הגשים ציפיות ומטרות רבות-ערך. ועוד יתרון למוות, שהוא פותח את השער אל המוניטין הטוב, ומכבה את אש הקנאה. Extinctus amabitur.¹³ idem

(תרגם מאנגלית והעיר: אביעד שטיר)

¹² תפילה נוצרית הלקוחה מן הבשורה על פי לוקס, ב 29 – 32, ונפתחת במילים "עֲתָה תִפְטֹר אֶת־עַבְדְּךָ כִּדְבָרְךָ אֲדֹנָי בְּשֵׁלוֹם". מסמלת השלמה מבורכת עם המוות.
¹³ אותו האיש (שבחייו היה שנוא), במותו יאהבוהו. הוראטיוס, איגרות, ספר שני, 1.